

**Angleterre
820 - 830**

Book of Cerne

**Bibliothèque Universitaire de Cambridge
MS.L.1.10**

**Mise en pages et en images
Jean-Luc Monneret
2024**

Les quatre évangélistes :
Matthieu
Marc – Luc
Jean

Le Livre de Cerne est un manuscrit du début du IXe siècle (820-830), très probablement rédigé pour l'évêque Æthelwold de Lichfield (Staffordshire), dont le nom figure en acrostiche au folio 21r (p.11 ci-après). On le range dans le groupe des manuscrits de Cantorbery produits aux VIIIe et IXe siècles dans le Sud de l'Angleterre.

Il est composé de prières, d'extraits des Psaumes et Évangiles ainsi que d'un texte très ancien, la *Descente aux Enfers*.

L'ouvrage est rédigé en latin et vieil anglais ; il témoigne d'influences concurrentes irlandaises et anglo-saxonnes, mais aussi continentales.

L'ouvrage peut ainsi être divisé en six sections :

1. Une exhortation à la prière en vieil anglais, folio 2r.
2. Des extraits du Nouveau Testament sur les folios 2v à 40r, traitant de la Passion et de la Résurrection du Christ.
3. Un poème en acrostiche sur le folio 21r, écrit en latin avec des alternances de couleur d'encre sur chaque vers.
4. Une série de prières et d'hymnes sur les folios 43r à 87v, écrits en latin avec des gloses en vieil anglais.
5. Un psautier abrégé sur les folios 87v à 98r, contenant 272 vers.
6. Une version de la *Descente aux Enfers*, sur les folios 98v à 99v, inspirée des textes néo-testamentaires apocryphes.

Des ajouts ont été faits aux XIVe et XVIe siècles, qui évoquent l'abbaye de Cerne (Dorset), dont le nom a été attribué plus tard au manuscrit.

L'ouvrage est écrit en minuscules merciennes, parfois émaillées de capitales onciales. Il semble qu'un seul scribe ait rédigé l'ensemble au IXe siècle.

Le manuscrit comporte 152 feuillets de parchemin de 28,5 x 22,5 centimètre. Il est conservé à la Bibliothèque Universitaire de Cambridge (MS.L.1.10).

Jean-Luc Monneret
Mars 2024

f.1v – Saint Matthieu.

PAS DNI IHS XPI SECVNDUM
MATHEVM

FALVIVEST

CUM CONSVMMAVIT IHS
SVMONES hos omnes. Dixit discipu-
lis suis; Scitis quia post biduum
pascha fiet. Et filius hominis tra-
ctum. ut crucifigatur. Tunc ^{con}tra-
sunt principes sacerdotum et svmones
populi. Innotuit principis sacerdo-
tum qui dicebantur cociphos. Et consilium
prebuerunt. ut ihm dolo traherent et occi-
derent; Dicebant h; non in die festo;
ne forte tumultus fiat in populo;
Cum h; esset ih; in bethania in domo simonis

f.2r – Exhortation à la prière..

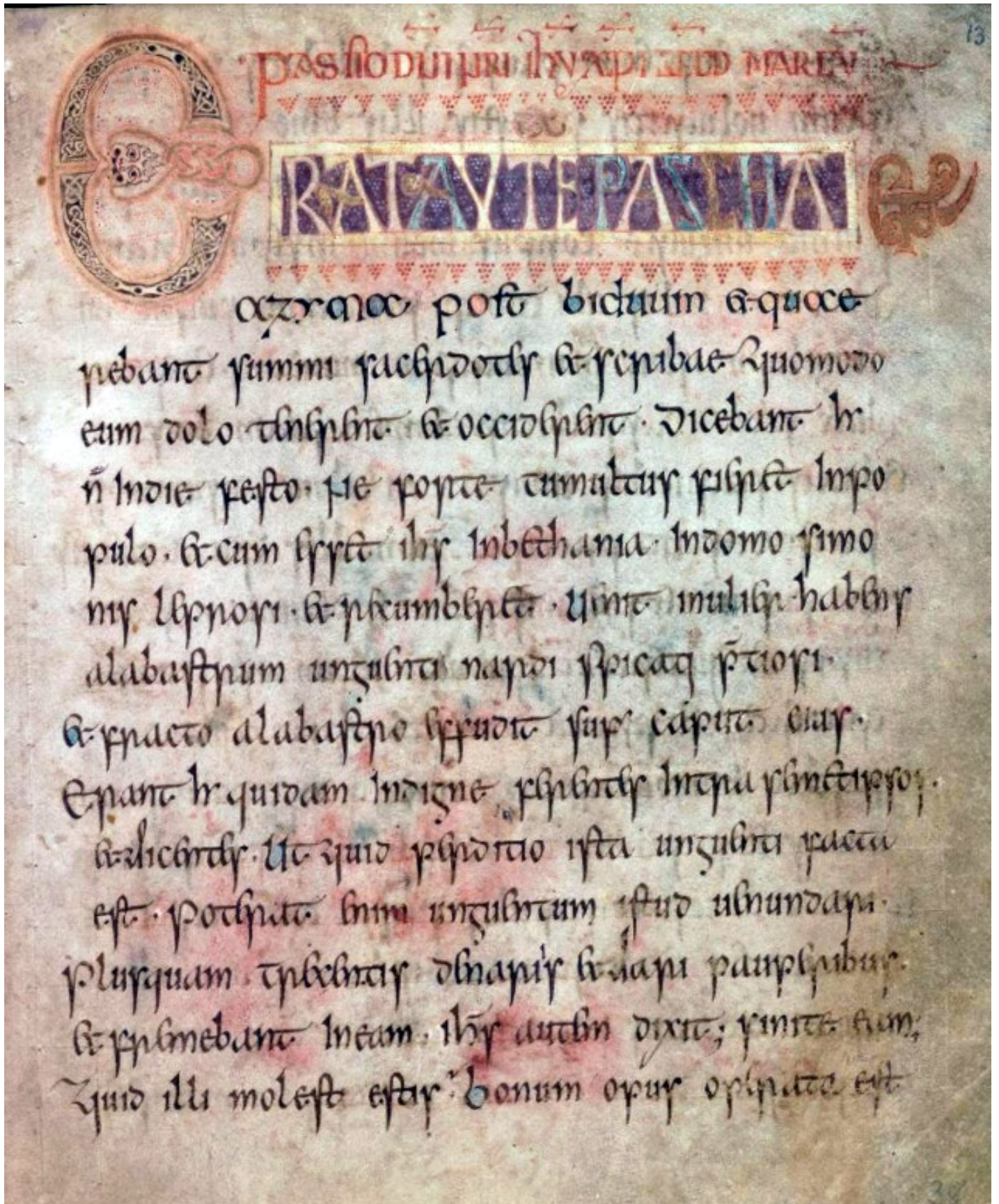
leprosi. **A**ccesit oedem mulier hocbens
alabastrum unguenti praetiosi. Et perfudit
super caput ipsius precumbens; **V**idens h
discipuli. Indignati sunt dicens; **U**t. Quid per
ditio habet potuit enim istud ubi unda multo
praetio et dani pauperibus; **S**cibus h. ihu. ait
illis; quid molesti estis huic mulieri. **B**onum
operis operata est in me; **N**am semper pauperibus
habebitis uobiscum. **M**e h. non semper habebitis.
Matthys enim habet unguentum hoc in corpore meo.
ad respiciendum me perit; **A**men dico uobis.
ubi cumq; predicatum fuerit hoc euangelium in
toto mundo. dicitur. et quod habet perit in memo
riam eius; **T**unc abiit unus de duodecim qui
dicitur iudas scarioth. ad principes sacerdotum.
Et ait illis; quid uultis mihi dare. et ego uobis eum
tradam. **A**t illi constituerunt h. xx. argenteos;
et inde quaerebat oportunitatem. ut eum traderet;

At illi accepta pecunia. fecerunt sicut erant
edocti. & uulgatum est uerbum istud apud iudeos
usq; in hodiernum diem. Unde cum hi discipuli abi
erant in galileam in montem ubi constituerat
illis ih̄s. & uideret eum adorauerunt. Quidam
h̄ dubitauerunt. & accessit ih̄s locutus est eis
dicens. Data est mihi omnis potestas in celo &
in terra. Eundem ergo doctis omnibus gentibus bap
tizandis eos. In nomine patris & filii & sp̄s sc̄i.
Doctis eos seruari omnia quecumq; mandau
i uobis. & ecce ego uobiscum sum omnibus diebus.
usq; ad consummationem seculi.

f.12r – Fin de l'Évangile selon Saint Matthieu.

f.12v – Saint Marc.

f.13r – Début de l'Évangile selon Saint Marc.

Moenia h. mozelanice & moenice ioseph
 aspiciant ubi ponitur . & cum transisset
 sabbatum maria magdalline & maria iacobi
 & solomee ambulavit . Apomata ut uenirent in
 gressu ihm . & ualde mane una sabbatum
 uenirent ad monumentum octo iam sole . &
 dicebant ad inuicem . quis reuoluit nobis lapi
 dum ab hostio monumenti . & respicientes uiderunt
 reuolutum lapidum . Erat quippe magnus
 ualde . & introeuntibus in monumentum uiderunt
 iuuenem sedentem indutus coopertum stola
 candida . & obstupuerunt . Qui dicit illis nolite
 sperare . ihm quod queritis nazarenum cruci
 fixum suscitatum non est hic . ecce locus ubi posi
 tuerunt eum . Sed ita dicite discipulis eius & p[ro]p[ter]
 quia p[ro]cedit uos in galileam . ibi eum uidebitis
 sicut dixi uobis . At ille secuntibus fugerunt .

f.21v – Saint Luc.

DI PROPHETA AVETH

Dies festus azimorum qui dicitur
pascha. Et qualiterbant principes sacerdotum
et scribas. Quomodo eum interficerent. Time-
bant usque plebem. Interfuit hi sathanas inuidus.
Qui uocatur scarioth. Unum de duodecim. Et habitus
et locutus est cum principibus sacerdotum et
magistratibus. Quibus admodum illum tradisset
his. Et scarii sunt et facti sunt pecuniam illi
dare. Et respondit et qualiterbat oportunitate.
Ut tradisset illum sine turbiis. Uenit hi dies
azimorum in qua neceste erat occidi pascha.
Et misit petrum. Et iohannem dicens. Euntes pa-
rate nobis pascha ut manducemus. At illi
dixerunt. ubi uis parare. Et dixit ad illos.

Ecce introeuntibus uobis in ciuitatem occupet uobis
homo Amphoram aquae portans. Sequimini eum
in domum inquam introat. & dicitis patri familiae
domus. dicit tibi magister. Ubi est ^{meum} diuisorium
Ubi pascha cum discipulis meis manducamus. & ipse
uobis ostendit cenaculum magnum secretum
& ibi pascat. Euntque in inuoluunt sicut dixit
illis & pascaunt pascha. & cum facta esset
hora. Discubunt & duo decim apostoli cum eo.
& ait illis. Desidero desiderari hoc pascha man-
ducare uobiscum. Antequam patiar. Dico enim
uobis quia hoc non manducabo donec impleatur
impero dei. & accepto calice gratias agit & dicit.
Accipite & diuidite inter uos. Dico enim uobis quod
iam non bibam de signatione uitae donec imperium dei
ueniat. & accepto pane gratias agit & frangit.
& dedit eis dicens. hoc est enim corpus meum.
Quod pro uobis datur. hoc facite in meam commemorationem

et remissionem peccatorum in omnibus gentibus incipi-
entibus ab hierosolyma. **U**os hodie estis testes horum.
Et ego mittam promissum patris mei in uos. **U**os hodie
redite in ciuitate quo aduersus induamini uirtute
beato. **E**dixit hodie uos per uiam in bethaniam. **E**t eleuatis
manibus suis benedixit uos. **E**t factum est dum bene-
diceret illis. **R**ecessit ab eis et respicitur in caelum.
Et ipsi adorantes recesserunt in hierosolimam cum
gaudio magno. **E**t erant semper in templo laudantes et
benedicentes dominum.

f.31r – Fin de l'Évangile selon Saint Luc.

f.31v – Saint Jean.

PAS DNI IRI IHV XPI XEID IOHAN NEM

INCIPIT

egressus est cum discipulis suis

transiit in galilaeam. Ubi erat hortus in
quem introiit ipse et discipuli eius. Sciebat
enim iudeus qui trahebat eum locum quia frequenter
ihesus conuenerat illic cum discipulis suis. Iudeus
ergo cum accepisset cohortem a pontificibus
et pharisaeis et militibus. Uenit illic cum la-
tinis et facibus et arboribus. ihesus itaque
respondebat eis omnia quae
ultimamente habent super eum. Responderunt
enim illi et dixerunt ei. Tu quid habes? Respondit
eis. ihesus. Ego sum. Stabat enim iudeus qui
trahebat eum cum ipsis. Ut ergo dixit eis
Ego sum. Abierunt petrus et alii et ceciderunt
in terram. Itaque ergo interrogauit eos
quid habent. Illi enim responderunt;

f.32r – Début de l'Évangile selon Saint Jean.

hanc lunicā. loquūz cantant. tū
semilzsa siobrynfr

S
MARAGARETHA

In omne die
ioannfr dehe annfrre semilzsa

UNICOOS. UNICOOS MISERERE
TRINITOOS.

Supplicatane quahyro mihī portto ma
pūz māzū uelū Inphicūlo. Ut non ybeum tphātū
me mortalitay huūy annī. peque mundī uantay.
Et hoc lōm pcto Apūblimib. caelestiy militay uipatib;
Me me inquant lachpandum hostib; Sed dēfndant.
Iam apmūy portib; Et illī me pcedant. Inacie caelestiy
dēfndatay militay. Cherūphim Et ygraphim cum milib;
Et mihahel Sabūihel similib; Opto thronoy uūbrūy
Archangeloy ppūncipatay Et potestaty Angeloy. Ut me
dēfndatay dēfndatay Agmine. Inimicoy ualēam pnoftūnūy.
Cum deinde clēpoy Agonitētay. Patriarchay; quattuoy
quattū pphetay. Apostoloy namūy xpi ppctay. Et
martyrūy omnūy pcto Anchitay dī. Ut me p'illoy
salūy p'p'iat Atq; omne malum dne p'p'eat

f.43r à 87r – Prières et hymnes en latin, avec gloses en vieil anglais.

Acto confitebor tibi omnium anime meae medico.
 Ad liberationem omnium scelorum quecumque contempseris.
 Ab infantia mea usque in presentem diem. Amen.

Secunda confessio

Ante oculos tuos domine meus conscientie testis
 Audis te rogare. Naudolo quod impetrare non
 merear. Tu enim per domine omnia que auctorem
 in nobis et publicum confiteor et per nos non timemus
 committere. Ubi tibi tantum obsequimur. Corde
 habemus et quod uelle nos dicimus. nolle nostris ac
 tibus adprobamus. parces domine peccatis. Ignosce peccata
 omnesque te rogantibus. Et quia in hac ambigunt
 tunc meum scriptum inprimis est. praesta domine ut qui
 benobis duri corporis uerba non suscipit. pro te nobis
 ultimam largiantur ihesu christi domini nostri. Amen.

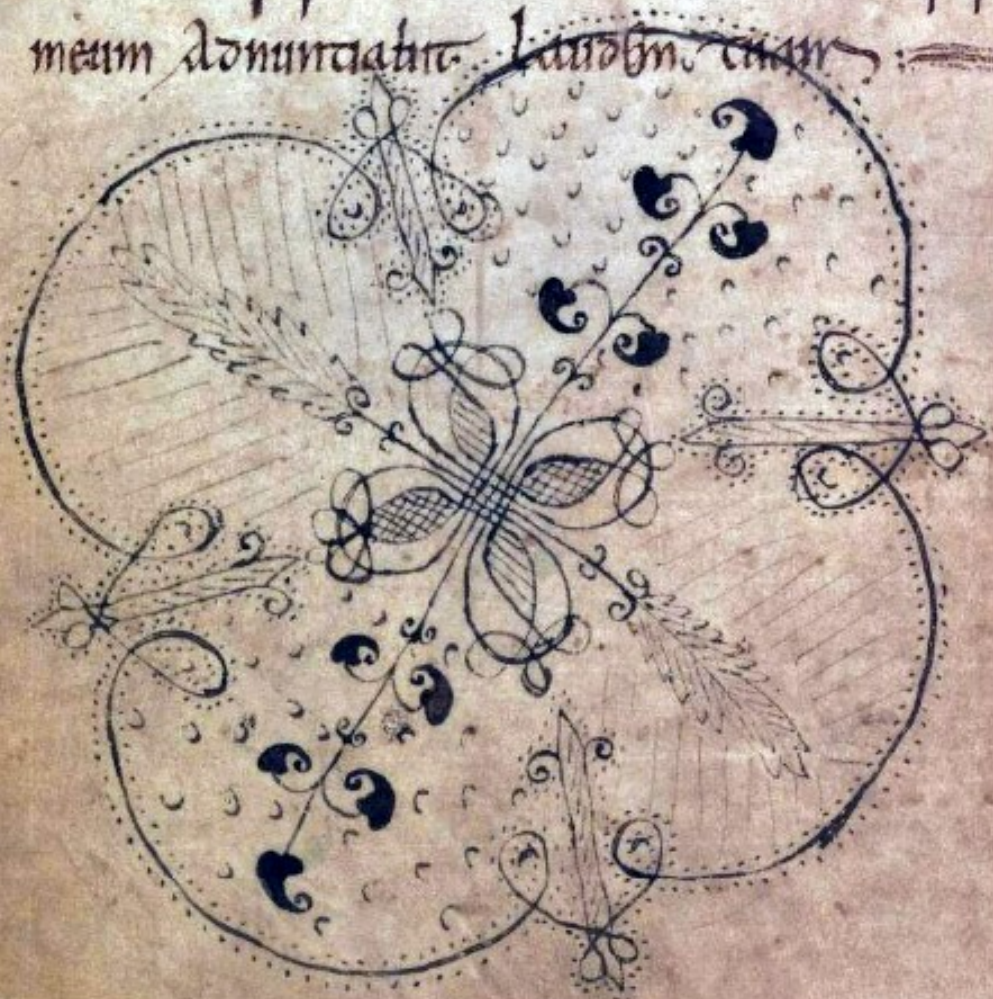
Alma confessio

Os deus meus omnium. Ego humiliter te adoro.
 Tu es rex regum et dominus dominantium. Tu es apud
 omnes saeculi. Tu es praesentis. Animarum

Alma
 +
 anima

f.48r

& In p̄ta p̄topū Ambr. D̄ct̄ha. me d̄ni d̄p̄hult.
p̄b̄m̄p̄ Inaerum. Sp̄atia me x̄pi l̄uḡt̄h̄ d̄p̄h̄ndat.
ab hoste. d̄i p̄t̄z̄e d̄ne cōp̄ meum Inuiam pacis.
Rogant p̄no me angeli & archangeli. Rogant p̄ me
pat̄riarchi & p̄ph̄tae. Rogant p̄ me. xii. apostoli
& om̄n̄s p̄c̄i mart̄yr̄s In nomine p̄c̄e trinitatis. Ambr.
D̄ne d̄y In adit̄opium meum Inced̄e d̄ne ad adl̄uan
dum me p̄stina. D̄ne labia mea. ap̄h̄r̄it̄ & os
meum adn̄nciat̄it̄. Laud̄m̄ tuam

Iniquitatibus meis & auertat faciem tuam a peccatis meis.
 Tu inquit dixisti Ego sum qui deleo iniquitates tuas.
 Tu hinc nescis auribus meis confitebor tibi. Inimicum dei meum
 reuelo peccata peccatorum iniquorum. Tibi delicta
 mea confitebor. Cogitationibus pando. Quare enim sunt
 sicut tu nosti cogitationibus hominum. & cor meum
 cor humanum est. **S**olo progo elumbentiam tuam.
 Ut ostendas mihi viam peccatam. per quam ambulabo
 & inuoluiam te dei meum. **D**irigere enim faciem tuam
 & faciem reorum tuorum contemplant. Sed timore
 nebulosa mea me impediunt. **Q**ui nihil dignum in
 conspectu gloriae tuae est. **E**t nunc domine ihesu suppli
 co misericordiae tuae. Ut dignetur suscipere peccata
 reum tui. **I**nclina auribus tuam ad me. **E**t da salu
 tatem quia salutare tuum habito. **A**ducat mihi quibus
 propter pietatis tuae. **Q**ualiter ualeam sustinere
 iniquitates aduersus animam meam. **E**t corde puro
 ac mundo te in omnia & super omnia diligendo. Laudare
 iniquitatem. Amen.

inuoluiam est
 in rebus suis
 inuoluiam

S excelsissime deus meus

Tu h' dñe suscepisti meum & gloria mea & beatitudo
Voce mea ad dñm clamavi & exaudivit. **C**aput meum
me obmota p̄co tuo. **V**erbo tuo.
Dñi est. salus & sup̄bi populum tuum bñe.
Misericordie mihi dñe & exaudi orationem meam.
Verba mea auribus percipe dñe. **I**ntellige clamorem
meum. **I**ntende voci orationis mee. **P**ax meus & dñs meus.
Ego h' in multitudine misericordiarum tuarum. **I**ngroibo dñe
in domum tuam adorabo ad templum sanctum tuum in iherosolima.
Deus meus in tua iustitia propitius inimicis meis. **D**irige
in conspectu tuo viam meam. **C**onspice me.
Dñe ne iniqua tua arguas me. **N**eq; in superbia tuo.
Misericordie mihi dñe quò in superbia sum. **R**edona mihi dñe
quò conturbata sunt omnia ossa mea & anima mea
conturbata est. **V**alvum me fac propitius.
Redona dñe usq; quò. **C**onspice & exaudi animam meam
misericordiam tuam. **Q**uò exaudivit dñs
Dixitque amen omnib; qui oppressamini. **I**niquitatem
vobis placuit. **E**xaudivit dñs oppressionem
meam dñs orationem meam adsumpsit.

placiam & malū copiam te fieri & piam pitea ouy
ip phyliaat pholue uncula mea quia manus uae
phum me & play manuum me nedylamquay
Inlyphno animam meam Sed fac mteum myly
te piam & edue unicum dedomo capchuy & umbre

Tunc tūc mylyante ad am euniculiy **Inoyty**
solutey **uā** **phum** **alutay**

Benedic anima mea dñm & omnia inchoopa mea
nomli pēm huy. Qui ppropituy factuy. Iniquitatib;
mly quipand. & omily languoply mloy & quipad
me de inchoopa uitam meam quipanda. Inbonny
phidham meum. **Adhuc tua p yfeta hylca**
lyfuy & dñe & pletum Indicum tuum. Quia inlyp
h. & pation. nam h. cum inchoopa eem non uelley
con pparatuyum inlypib; & nē ymily
factuy pum dñy. Sed tu dñe delicta inlypib; & in
pionitae meae nē inlypib; Neaulitay factuy
inlypib; dñe tuae ime & inlypib; inlypib; ab anilla

f.99v – *Descente du Christ aux Enfers*,
inspiré des textes apocryphes.

Salus eterna indeficiens *D*
 mundi uita. *L*ux sempiterna et redemptio ue
 re nostra. *C*ondolens humana pro secula protemptan
 tis numina. *N*on relinquens extensa adisti una pro
 pria clementia. *M*ox tua spontanea gratia assumens
 humana. *Q*ue fuerant omnia proclita saluasti terrea.
*E*rens mundo gaudia. *T*u animas et corpora. *E*t ra
 xpe expia. *V*t possideas lucida. *N*osmet habitacu
 la. *A*d uentum primo iustifica. *I*n secundo nosque libe
 ra. *E*t cum sancta luce magna iudicabis omnia. *C*ompti
 stola incorrupta nosmet tua subsequamur mox ue
 stigia quocumque uisa. *D*ivina. *I*n aduentione domini. *S*ue.
*R*egnantem sempiterna. *P*er secula successura. *C*on
 cio deuote concrepa. *D*ivino sono factori redden
 do debita. *Q*ui iubilant agmina celica et uultu exhi
 larata. *Q*uem expectant omnia terrea et uultu exam
 nanda. *D*istrictum ad iudicia. *C*lementem in potentia.
*T*ua nos salua xpe clementia propter quos passus es dura.
*A*d poli astra sullena nitida que forde tergis secula. *I*nflu
 at salus uera effuga proclita. *O*mnia ut sunt inuanda
 tribue pacifica. *E*t hic tua salui misericordia. *C*eli reg
 na post ad eam supra. *Q*uo regnas secula pro infinita.
Qui regis sceptris forti *R*egnantem ad secula.
 dextra solus cuncta. *T*e plebi tua ostende magna

cant' noua supplicia. Pro etna qm̄ expectat a deo gl'a. Letant'
mortalia affligi sua corpora. Quia sūt tñsitoria. Et i motu
subito latentia mundi gaudia. Et flores decidua. Ex hac
fuginea sorte claruit fides. Cui' hodie celebram' soleiunia. Plē
deus int' alias ut lucifer int' innoxes stellas. Virgo beata fortit'
ferent om̄ia. Nec non recusans p̄ gl'a p̄ nob̄ deū pie exora. Ut
tecū i aula exultem' etherea pace p̄etua. Pro scōz ūgo gl'osa
collaudantes dñm gl'a. **In uisitacione beate marie**

67. **Q**uem mater gr̄e fons misericordie miseris reme-
dium. Quem lux tristibz leticie tu infundē ra-
dium. **T**e reginam colimus tibi laudes canimus et
affectu cordium. Que es in angustis et in rebus du-
buis salus et remedium. **S**tella prefulgida tu diua
certamina maris huius reprime. Symonis nauicula
et filii tunicula ne stendantur prohibe. **P**ortus ma-
rigantium preces supplicantiū filiorū sustipe. Conso-
lare flebiles nua pusillanimes et errantes corrigas.
Que deum hominū et p̄ma celestibus unguis o-
mnipera. Hereses interime scismata tu destrue fir-
mā pacis federa.

Rebremus i hac die festu domi zacharie landibz
leticie. Contempletur ibi gestu a de festo fiat
festu ia domi ecelie. Thema iam solempnitatis
copiose caritatis gracia recolitur. Quia elizabet
beata senectute fecundata suscepisse scribitur. Urbis
toti gratuletur corde toto ueneretur dulcis visi
tatio. Compassi cordis benignitas excelsim patri
humanitas sacra consolatio. In introitu marie
prolem matrem pphete spiritus illuminat. Confor
tata genitu respicere debitu felix parens terminat.

Virgo fessa hanc ducto letuda dei genitio
sponz ex pcedit. Eneqd dicit de benigna
muni est a laude digna debite pcomit.

Visitatio in montanis. Visitatio in his pla
nis sit uis uctis. Modica xpiana
qd no ualeat uis humana fiat dono gais.

Benedicta mulierum fidus maris lumen
vix in pto consolatur eoz populis reddidit
Benedictio uentis tu fructus dona nobis
sem p sicq sum sp su in p hunc gnet
Amoz.

p[ro]p[ter] usq[ue]bum bo[n]um Inme
Sce saxon p[ro]nce posco pat[er] p[er]p[et]ue
 suffragator p[ro]no[n]ce no[n]co p[ro]nocul[us] d[omi]na
 Legum lator Caeli ap[er]ce d[omi]na hostis
 Langue dator x[rist]e p[er]p[et]ue ita costis
 lute pollens & p[er]i acla lono corde
 si qui potens d[omi]na iacula sine p[er]p[et]ue
 nunc in[ter]p[re]ta t[er]p[re]ta t[er]p[re]ta d[omi]na d[omi]na
 p[ri]ma p[er]p[et]ue tua p[er]p[et]ue t[er]p[re]ta & an[ge]l[us]
 Aquo c[re]ata. Quas cap[er]e p[er]o Cata p[er]p[et]ue
 cuncta p[er]p[et]ue & p[er]i c[re]ata cadat multa
 Quas aplust[er]na. In hoc p[er]p[et]ue Alma t[er]p[re]ta
 p[er]p[et]ue p[er]p[et]ue p[er]p[et]ue n[on]ce atq[ue] nut[ri]x
 Quando celox x[rist]i umbo pulce manus
 cupit uelox m[er]ito lumbo me ut p[er]p[et]ue
 Cuius num[er]i Sto ut d[omi]no corde p[er]o
 c[re]ant lum[en] cedat latro p[ro]no ut queo
 Simul solum no[n]ce p[er]p[et]ue x[rist]o t[er]p[re]ta
 puppa solum p[er]p[et]ue l[er]to qui est leo

f.LXVI r et dernier.

Au verso : Le Tétramorphe.

